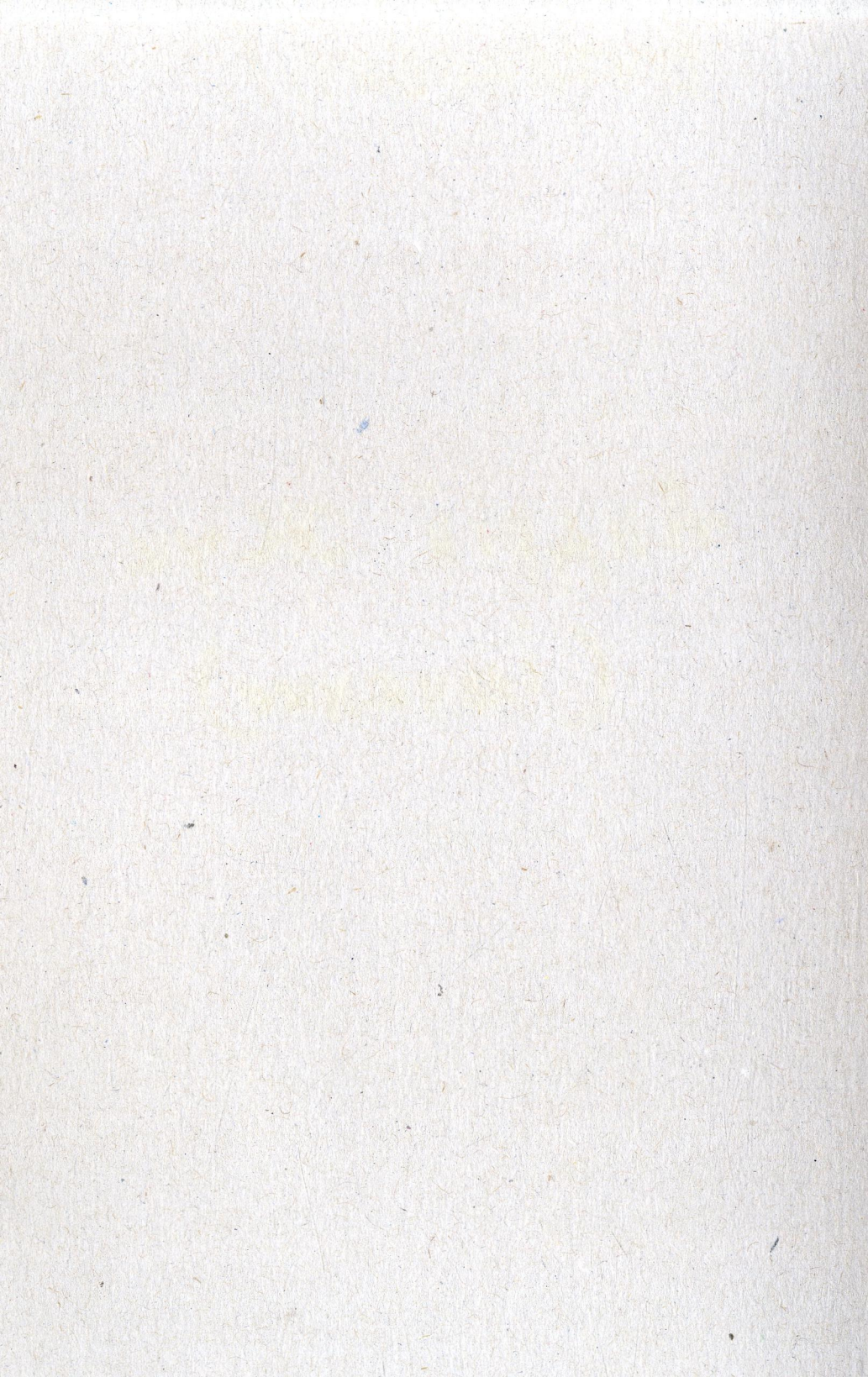

Витанович, І.

Андрій Жук
(Ільченко)

Др. І. ВИТАНОВИЧ

АНДРІЙ ЖУК

(ІЛЬЧЕНКО)

кооператор-громадянин

КИ

ЛЬВІВ

1938

Накладом автора.

Y 180 (248) 84

06
10
Др. І. ВИТАНОВИЧ

11.647
Львів. Бібліотека
АН. УРСР

АНДРІЙ ЖУК (ІЛЬЧЕНКО)

кооператор - громадянин

(Реферат прочитаний на сходах Товариства Українських Кооператорів у Львові, дня 2. І. 1938., з нагоди 30-ліття літературно-кооперативної праці).

Відбитка з „Кооперативної Республіки”.

Друкарня Наук. Т-ва ім. Шевченка, Львів, Чарнецького 26.

Львівська державна
наукова бібліотека

Наперед треба мені просити вибачення в ювілята, що може не зумію як слід переповісти казку його життя; найкраще напевно зробив би він це сам, якби бодай повизбирував, доповнив і видав разом ті фрагменти споминів зі своєї буйної молодости, що їх наборзі понакреслював в повоєнній віденській еміграційній пресі („Український Скиталець“, „Визволення“, „Український Прапор“), в календарях „Дніпро“ у Львові й інших виданнях. Занадто теж може суб'єктивно і, очевидно, поверховно випаде моя характеристика думок, формування й еволюція світогляду ювілята та тієї атмосфери й стилю доби, що різьбили його громадянський характер та були спонуканами його творчої волі й роботящої вдачі, бо в перегляді діяльності ювілята обмежуюся в першій мірі до підсумків його 30-літньої праці й заслуг для нашого кооперативного руху в Галичині.

Тільки побіжно обійду його многобічну громадську та політичну діяльність на В. Україні до еміграції (1907) і на еміграції, в якій заснування Союзу визволення України в часі світової війни і співпровід в цій пам'ятній організації (1914—1918) становить може найкращу сторінку його життя. При цьому скористаємо теж з нагоди, щоби відмітити деякі важливі моменти в розвитку нашого економічного й культурного життя в Галичині, що в них Андрій Жук був творчим співучасником, ініціював їх своєю думкою та реалізував невтомним трудом. Пригадка їх матиме значіння не лише для відмічення заслуг ювілята, а й не без хісна буде для нашої кооперативної громади, бо багато з задумів і проєктів Андрія Жука та його товаришів праці не зреалізовані вповні й досі; думки його в справі організації, поглиблення ідейності в наших кооперативних і громадських стремліннях не постаріли й цікаві та актуальні повинні бути й нашим сучасним змаганням.

**

Народився Андрій Жук 14. VII. 1880 року в селі Вовчок, лубенського повіту в козацькій родині, що тямилася традиції старої Гетьманщини й довго в побуті зберігала її останки. В роді Жука зберігалася пам'ять про далекого предка, козачого отамана з першої половини XVII. віку, живу ще зовсім застав малий Андрій пам'ять про свого діда, отамана чумацьких валок, що його шанувало все козацьке село Вовчок й околиця.

Батько Андрія зубожів з численною родиною, й хоч як цього бажав, не міг своєму любимцеві допомогти в дальшій

освіті й на 11 році, після закінчення сільської школи, віддав ма-
лого в писарську науку до волості. Понятливий Андрій в 13 році
життя був уже помішником волосного писаря, діставав за свою
працю 5 карбованців місячної платні, удержував себе та помагав
батькові. Відтак працював на посаді письмоводителя земського
начальника, писарем у волосному суді, а на 18 році перейшов
до Лубень, до повітового земського уряду. На згаданих посадах
набрався чимало досвіду, пізнав добре правні й суспільно-еконо-
мічні відносини села, бо часто приходилося йому й самостійно по-
лагоджувати справи за ледачого земського начальника, випи-
сати звіти, збирати статистику, виготовляти реферати тощо.

В земській і державній службі в тих сторонах часто на чо-
лових місцях бували й свої пани-земляки, українофіли, як от
Милорадовичі, Леонтовичі й ін. Наблизився теж Андрій Жук до
тієї культурної атмосфери, що, дякуючи покровительству таких
одиниць, плекала й розсівала кругом укр. національну свідомість.
В Лубнях ввійшов теж у круги гімназійної та студентської молоді,
що була вже більше радикально настроєна. Під впливом провід-
ника того гуртка молоді М. Порша перенявся й молодий Жук
революційними ідеями. Ще більше закріпився в них, коли в 1900
році до Лубень приїхала з Полтави статистична експедиція Ста-
тистичного Бюра Полтавського Губерніального Земства, на чолі
якого стояв О. Русов, в складі: Кошового, Кучерявенка, Коха-
новського, доцьогочасного приятеля Жукового, Володимира До-
рошенка й інших свідомих українців. З ними познайомився Жук,
бо працю свою вели вони власне при земстві. Від них довідався
про Рев. Укр. Партію. Лубенський гурток молоді став теж завяз-
ком місцевої організації Р.У.П., а молодий Жук, як член гуртка,
ходив теж на села з революційною пропагандою, в своєму селі
зложив нелегальну бібліотеку, розкидав проклямації в селян-
ській справі і т. п. За цю роботу звільнили Жука з посади в зем-
стві¹⁾.

Потім переїздить він до Полтави, де за поміччю С. Пе-
тлюри, популярного тоді в Полтаві ватажка молоді, дістає працю
в Стат. Бюрі Русова й самоосвітою та активною участю в рево-
люційному рухові поглиблює своє знання. На I. партійній конфе-
ренції 1901. р. Р. У. П. у Полтаві, заступав лубенській гурток, по-
чав теж дописувати до нелегальних органів партії („Гасло” і „Се-
лянин” в Чернівцях, відтак у Львові), читав закордонну неле-
гальну російську й українську літературу й вироблявся на добро-
го пропагандиста й автора селянських проклямацій²⁾.

Тому, що заняття в Стат. Бюрі Полтавського Земства було
лише тимчасове, за посередництва Володимира Леонтовича
дістався Жук на канцелярського урядовця при залізниці в Біло-
поллі й Ворожбі, на пограниччі харківської й курської губерній,
але скоро, бо в осені 1901. р. з політичних мотивів, мимо не
надто міцного здоров'я, взяли Жука в салдати. Служив в Пол-

¹⁾ Про ці часи докладніше списав А. Жук спомини у Календарі «Дніпро»
на 1934 і 1936 р.

²⁾ Збірку тих проклямацій — зачуваємо — зберіг автор у себе досі.

таві й не переривав звязків з Р. У. П.; помічним був їй особливо в часах селянських розрухів на Полтавщині 1902 р., бо, працюючи в військовій канцелярії, знав багато про військові експедиційні заходи та подавав про це відомості партії.

Звільнений на якийсь час з війська, пірнув А. Жук ще глибше в революційну роботу, якийсь час працював у адвокатській канцелярії М. Міхновського в Харкові, але скоро з ним розійшовся, бо тоді власне Р. У. П. розкололася й Міхновський та брати Шемети створили Народну Українську Партію, а Жук залишився в другій фракції, що під проводом Дмитра Антоновича перейшла на соціалістичний ґрунт.

Покликаний знову до війська 1903 р., просидів А. Жук від осені 1903 до літа 1904 в тюрмі за револ. роботу. Звільнений з війська 1905 р., віддався відтак виключно революційній роботі в Харкові, Києві, Полтаві, Лубнях й інш. містах України. Був членом центрального комітету партії, співробітником легальних і нелегальних партійних органів (м. і. „Вільна Україна“, що виходила в 1906 р. в Петербурзі, „Боротьба“ в Києві (1906), „Соціал-Демократ“ в Полтаві (1907), й „Слово“ у Києві від 1907 р.

В 1906 р. А. Жук знову попадає з Єфремовим, Винниченком, Степанківським і ін. в тюрму у Києві. Випущений за грошевою порукою пані Юркевички в 1907 р., не ждав на процес і з Степанківським та Винниченком втікає до Галичини, маючи замір виїхати звідси до Америки, збирати гроші для партії. Але доїхав тільки до Женеві, що була тоді зборищем численної російської революційної еміграції. Прислухуючись до доктринерських диспутів емігрантів, скоро зорієнтувався, наскільки вони віддалені від дійсних вимог життя; опротивіли вони йому й він, людина практичного діла, рішив вернути до Галичини, щоби бути на рідній землі, близько свого народу й працювати для нього. Приїхав до Львова під кінець 1907 р.

*
**

Шукаючи у Львові праці, щасливо натрапив на двох людей, що мали зразу особливий вплив на нього й привели його до кооперативного руху.

Перший, це Кость Паньківський, тоді директор-касієр Краєвого Союзу Кредитового й редактор кооп. журналу „Економіст“, який здавна любив вишукувати й патрунувати молодих, інтелігентним людям. Він заохотив Жука до теоритичних студій кооперативу, піддав відповідну літературу й притягнув до співробітництва в „Економісті“.

З великим запалом кидається тоді Андрій Жук до праці, щоби дотогочасну несистематичну освіту надолужити самообразованням. Можна, просто, докладно слідкувати, як він основно підготовляється до кожної, хочби найменшої статейки й як рівночасно поширюється, а й дещо перемінюється його світогляд. Кооперативна справа не була й раніше чужа Жукові, лише не була вона в сфері його зацікавлення. В партії, до якої належав, коо-

перація вважалася „малим ділом“, до неї ставилися партійці з легковаженням, а то й вороже, бо вона спиняла клясову дифференціацію, ослаблювала клясову боротьбу, віддалявала від політичної боротьби.

Панував тоді погляд, що передовсім треба здобути політичну і національну свободу, а потім вже можна займатися й дрібними ділами економічного й культурного життя. Згодом, по революції 1905 р., таке негативне відношення соціал-демократії до кооперації перемінюється на лагідніше, признаючи деяке значіння клясовому кооперативному рухові, вважаючи клясові, робітничі кооперативи добрим підсобним засобом у економічній і політичній боротьбі пролетаріату.

Таке злагіднене, але клясове становище до кооперації займає Жук й у перших своїх статтях з 1908 р. Першу статтейку в „Економісті“, п. н. „Дорожнеча життя і кооперації“³⁾, яка дає нам власне в січні цього року нагоду вшанувати 30-ліття його кооперативно-письменської діяльності (1908—1938)⁴⁾, написана саме в такому дусі.

Таку ж поставу до кооперативного руху приймає Андрій Жук у своїй більшій роботі — „Про кооперацію“, що була друкована довше окремими статтями в львівській „Землі і Волі“⁵⁾. Робота ця цікава передусім своїм викінченням; по ній теж видно, як Жук вчиться й старається охопити цілу ширину й глибину кооперативної справи. На тлі економічного розвитку, представленого в соціалістичному розумінні, трактує Жук кооперацію передусім, як одну з форм робітничого руху, признаючи виключну вагу її в організації мас споживачів, як засіб клясового єднання й підготовки матеріальної бази майбутній соціалістичній революції. Але поза цим своїм партійним підходом на вступі, дальше старається він зрозуміти суть кооперації в роцельських принципах, познайомитися з кооперацією усіх майже країв Європи й прикінці дає порівнюючий погляд на розвиток і стан споживчої кооперації на Україні наддніпрянській і в Галичині.

Крім ще кількох статей, написаних в такому ж тоні до „Економіста“ в 1908 р., що інформували про кооперативний рух в Росії, про кооперативні конгреси, ролю жінки в кооперативному англійському рухові тощо, забирається Жук до щораз основніших теоретичних студій кооперативного питання. Результатом тих студій були надруковані в „Економісті“ за 1908 р. переклади зі статей визначних кооперативних публіцистів: Бертрана, Поссе, Тотоміянца, що вийшли в 1909 р. накладом К. Паньківського окремою збіркою, з додатком статті А. Жука про споживчу коопера-

³⁾ Ч. 1. за 1908 р. ст. 30.

⁴⁾ Перший виступ Жука в журналістиці наступив ще в 1901 р. Була це статейка про шкільні відносини на Лубенщині, видрукована в 8-9 книжці «Літературно-Наукового Вістника» у Львові за 1901.

⁵⁾ За 1908 р. чч. 35, 37, 38, 41, 42—45, 49—51.

цію в Галичині, на Україні й Буковині, п. н. „Ідеали, теорія і принципи кооперації”.

**

В літі 1908 поїхав Жук до Богородчан, гостював там у адвоката Михайла Новаковського й при його допомозі старається пізнати відносини українського галицького села. Перечитуючи описи Жукових вражень з того часу, з обсервації життя й боротьби галицьких українців (а як бистрий обсерватор замічував він дійсно найсуттєвіші моменти), можна бачити, як він начебто прирівнював начитані теорії й партійні доктрини до реального життя, переконуючися помалу в їх частій розбіжності. Теорії говорили про непримирність інтересів поодиноких верств народу, про класову боротьбу, про спільність інтересів пролетаріату різних націй, а галицьке життя показувало Жукови, що тут йде боротьба народу з народом, а в цій боротьбі класові різниці відходять на задній план, а виступає національна солідарність. Українські соціал-демократи в Галичині на словах були непримирними ортодоксами, а на ділі, коли приходилось братися до практичної культурної і економічної праці серед селянства, робилися опортуністами, бо цього вимагало життя.

До таких опортуністів належав і др. Михайло Новаковський, що був визначним членом Української Соц. Дем. Партії Галичини. Др. Новаковський був — здається — другою побіч Паньківської людиною, що заважила на розвиткові світогляду й дальшої громадської праці Жука. Він попав до Новаковського в час, коли той у повіті розвинув був велику активність на просвітному й кооперативному полі⁶⁾, закладав читальні Просвіти, „Січи”, каси позичкові, а ця його діяльність своїм змістом і формою була далека від соціалістичних доктрин, мала загально-національний, безкласовий характер оборони проти денационалізації й економічного визиску українського населення. Др. Новаковський був поводителем Жука по Богородчанщині й інформатором у справах земельних, робітничих, еміграційних, політичних; він втягає його в круг своїх організаційних задумів та вказує на їх труднощі й можливості.

Це безпосереднє знайомство Жука з відносинами на повітах мало для нього переломове значіння. В Австрії не треба вже було добиватися політичних свобод, вони існували, треба було тільки їх використовувати для організації народу, для піднесення його економічного добробуту і культурного рівня — отже займатися дрібними ділами, які на В. Україні відкладалися соц.-дем. на після революції. Обсервуючи галицьке життя, інформує він про нього докладно наддніпрянську українську громаду, поміщуючи під іменем А. Вовчанського дуже цікаві „Листи з Галичини” в київському соціал-демократ. „Слові” й між ними в формі тих-

⁶⁾ Др. Новаковський ще в 1900 р. написав книжечку: «Спілки для ощадности і позичок (системи Райфайзена), вид. Тов. «Просвіта».

же „Листів” добру сусп.-екон. студію про Богородчанський повіт).

Зразу, обїзджаючи край, знайомлючися з людьми, шукає Жук у Галичині за слїдами милих серцю своєї партії справ (робітничих питань) та находить тимчасом щось інше. Бо опинився він власне в Галичині в тому часі, коли сильно пожвавилася національна боротьба після виборів в 1907 р. і відомих випадків 1908 р. Отже віч на віч зустрівся він з тією національною боротьбою, що починала вже тут багритися й кровю, що тісно була сплетена зі своїми соціальними та політичними причинами й передусім наслідками.

В одному з „Листів з Галичини”⁷⁸⁾ на Надніпрянщину, він починає вже вагатися: „...чи може колинебудь український народ вибитися з під шляхецького та „демократичного” панування без огня національного пожару”. По другій стороні він виразно бачить оту згідливу шляхецько-демократичну коаліцію, що все виступає разом, якщо йде про національно-принципові справи в відношенні до українців — це для критичного Жука добрий примір, тому й він заявляється проти клясової боротьби в лоні власної, поневоленої нації. В такому погляді утверджують його також кооперативні студії — доктрини солідаристичної в своїй основі.

**

В 1909 р. стає Жук редактором „Економіста” й популярного кооперативного часопису для народу „Самопоміч”. Рік цей обильний у важні для національного організованого життя галицьких українців події. Андрій Жук скоро вростає в ґрунт того життя, приймаючи за свої всі його стремління.

В лютні 1909 р. відбувся у Львові Перший Український Прогресивно-Економічний Конгрес, що мав теж соборницькі, всеукраїнські прикмети. На ньому, в секції кооперативно-економічній, виступив Жук з рефератом: „Значіння кооперації для нашого народу”⁷⁹⁾.

В першій частині цього реферату в загальних рисах подав характеристику національно-економічних відносин на Великій Україні й у Галичині, щоби на тлі цих відносин ліпше зясувати значіння для нас кооперації. Зокрема представив національний і соціальний склад населення українських земель, його освіту, землеволодіння, господарювання, заробітки, еміграційні відносини, природні багатства України й їх участь в національнім го-

⁷⁸⁾ Листи VIII—X., п. н. »З поїздки в Богородчаський повіт«.

⁷⁹⁾ Гл. лист XVII в № 29 »Слова«; порівн. теж № 30. з 1908 р.

⁸⁰⁾ Реферат цей тільки в скороченні надрукований в »Пропамятній рації в нашій національній боротьбі«; I частина надрук. в 8—9 частинах: II. частина в 3. числі »Економіста« за 1909 р., п. н. »Роля кооперації в нашій національній боротьбі«; I. частина надрук. в 8—9 числі »Економіста« за 1910 р., п. н. »Національно-економічні відносини на Україні і в Галичині«.

сподарстві тих держав, що до них політично українські землі належать. Особливо виразно підкреслив факти економічної асиміляції й національної солідарності пануючих націй¹⁰⁾. В другій частині цього реферату кладе автор сильний натиск на велику організуючу роль кооперації, що приготує наріз до складніших суспільно-політичних завдань. Такий підхід буде відтак його постійним лейтмотивом усіх пізніших програмових писань про нашу кооперацію.

„В міру того — розвиває Андрій Жук свої думки про кооп. в згаданому рефераті — як зростатимуть наші економічні національні організації кооперативні, ми все більше й більше набиратимемо сили політичної, а „найважливіше, що зробить кооперація — вона організує нас в націю“; а далі стверджує Жук, що там, „де панує національна боротьба, ...кооперативний рух, виникаючи з причин економічних і соціальних, з природи річі має і мусить мати характер боротьби національної, боротьби за самостійне національне існування“. „Економічні і культурно-просвітні інституції, які повстануть внаслідок колективної самодіяльної праці народу і поодиноких його верств та охоплять усі боки національного життя, будуть становити необхідну силу, точку опори для успішного ведення національно-політичної боротьби аж до повної перемоги“. „Коли розпилена тепер народна маса буде зорганізована в економічні і культурно-просвітні інституції, коли вся сіть наших інституцій буде об'єднана в національні союзи і федерації — тоді наш наріз прибере форму організму, нації. І коли цей процес самоорганізації нації завершиться, тоді наступить самий важливий акт національно-політичної боротьби. Тоді ми поставимо дах на нашій національній будівлі, тоді виведемо купол, на якому поставимо прапор самостійної нації“.

Такими словами закінчив Андрій Жук свій реферат на Прогресивно-Екон. Конгресі, маніфестуючи відважно важний момент в еволюції свого світогляду. За такі його погляди накинулися на нього дотогочасні партійні товариші. М. Порш в київському „Слові“¹¹⁾ в статті: „Кооперативний націоналізм“ назвав його майже зрадником класових інтересів, ідеологом української буржуазії, що проповідує об'єднання всіх українських політичних партій, без різниці класових інтересів та ідеалів, бо вони мають спільний ідеал — визволення народу з національної і економічної неволі. „...Ніхто не розвинув — каже М. Порш — так добре цілої системи націонал-демократичних думок, ніхто не обґрунтував так добре націонал-демократичної позиції в кооперативній справі, як... марксист д. А. Ільченко — тобто А. Жук.

Це була дійсно єресь супроти ортодоксійного становища співпартійців. І він розходиться з ними, віддаючись ще завзятіше громадській позитивній праці, у першій мірі кооперативній.

Український кооперативний рух, що до того часу мав здебільша філантропійний характер, гуманітарної помочі меншому

¹⁰⁾ З цєю частиною реферату творить цілість стаття: «Наше економічне становище і вихід з него» — «Економіст» 1911 р. ч. 1. і 6.

¹¹⁾ № 17 за 1909 р.

братові, треба було вивести з того ідейного непорозуміння й організаційного хаосу, в якому він перебував¹²⁾.

Андрій Жук сходиться з гуртом товаришів-кооператорів, серед яких головню Іван Петрушевич почав тоді сильну акцію за прищиплення нашому кооперативному рухові правдиво кооперативних принципів і метод праці; він їх завзято пропагував словом, письмом і чином. До тієї акції приєднується теж Жук, видаючи в цілій низці статей не лише питання правильности й зах. європейських форм українського спілчанського руху, але й намагається вивести його з вузького загумінка, наблизити до світа, а передусім до всеукраїнської одности й усенаціональної пляновости, щоб український кооперативний рух став доказовим засобом розвитку національного життя й сили. Його погляди щодо ролі кооперації в національних змаганнях сходяться з тими, що їх по тому боці голосять Микола Левитський, Василь Доманицький, Гехтер і ін. Він до них пильно прислухується, щоб вдержати з ними рівний крок.

На Стрийській Хліборобській Виставі він уладжує Кооперативний відділ і найбільше заходиться біля організації Першого Національного Кооперативного Конгресу.

**

Думка про Національний Кооперативний Конгрес виникла в часі Просвітньо-Економічного Конгресу; на останньому винесено навіть постанову про щорічні кооперативні конгреси, які мали б бути чимсь у роді всенаціонального кооперативного парламенту, що намічував би напрямні для цілого нашого кооперативного руху, стежив за його систематичністю й пляновістю та одністю на всіх українських землях.

В часі стрийської вистави дня 15. IX. 1909 р. відбулася нарада в справі І. Нац. Кооп. Конгресу. Приявних на ній було 120 осіб. Буковину репрезентували др. Степан Смаль-Стоцький і др. Лев Когут; Велику Україну Олекса Степаненко. Нараду започаткували реферати: дра Костя Левицького — про розвій Краєвого Союзу Ревізійного і дра Т. Ваня — про ціль і значіння кооперативних конгресів. Безпосередню підставою для нарад про майбутній конгрес, плянований на 1910 р., був програмовий реферат А. Жука: „Програма І. Національного Кооперативного Конгресу”.

На думку референта Конгрес повинен був „передусім виробити принципіальні основи для нашого кооперативного руху, установити форми організаційні, взагалі дати ідейний напрямок для нашої національної роботи на економічному полі”¹³⁾. В програму конгресу намічував А. Жук цілий ряд справ, що їх треба було освітлити, а саме: 1. про суть кооперації, про принципи коопера-

¹²⁾ Порівн. його статті в «Економіст»: «Кілька слів про організаційний хаос в нашій економічній праці», ч. 6. 1909. «На організаційні теми» 1919, ч. 7 і інші.

¹³⁾ Про нараду в справі Кооп. Конгресу гл. «Економіст» 1909, ч. 8, 11, 12, і окрему відбитку: «Нарада в справі І. Національного Кооперативного Конгресу», Львів 1909 р.

тивного об'єднання і про завдання кооперативного руху; 2. про класифікацію існуючих закордоном і в нас форм економічних асоціацій по типам і роду діяльності; 3. у висліді такого теоретичного розгляду вважає він konieczним перевести дискусію в справі встановлення нашого типу кооперативної організації, беручи під увагу універсальний і спеціальний тип кооперативних об'єднань. В слідуючих точках програми пропонував вставити питання: 4. про недостачі існуючого кооперативного законодавства і потрібні реформи; 5. про кооперативну пропаганду, агітацію і ідейне керівництво рухом; 6. про видавництво підручників, поучень, газет, брошур, програм, відчитів; 7. про періодичні кооперативні курси; 8. про організацію і збут виробів рільничого господарства і домашнього промислу а) в Галичині і б) на Україні; 9. про організацію закупки продуктів необхідних в сільському господарстві; 10. про переведення краювої і окружної консумційної організації; 11. про аграрне питання і парцеляцію; 12. про відношення до Патронату рільничих спілок при Виділі Краєвим; 13. про різні роди асекурації; 14. про заводову організацію урядників в стоварищеннях; 15. про міжнародні зносини і міжнародню організацію кооператив; 16. про жіночі кооперативні гільди; 17. про значіння мистецтва і техніки в кооперативній пропаганді.

Багатство проблем, намічених у програмі Конгресу, свідчить про широку скалю зацікавлення самого проєктодавця.

Кооперативний Конгрес не відбувся й А. Жук часто в своїх статтях до самого 1914 р. нагадував про нього, як і нагадував взагалі про те, що багато постанов І. Просвітньо-Економічного Конгресу не виконується.

**

Щоби однак марно не пропали задуми його і його товаришів, вони стараються самі реалізувати намічені для Конгресу програмові точки. Кооперативний журнал „Економіст“, що його редагує А. Жук, старається він піднести до наукового рівня, переносячи популярні статті й пропаганду до цікаво й легко редактованої „Самопомочі“. В „Економісті“ поглиблюють теоретичні питання кооперації: Іван Петрушевич, Сидір Кузик і дуже розвинений та глибокий економіст-теоретик др. Кость Кульчицький. Дякуючи заохоті й коштам свого духового патрона Костя Паньківського, випускають вони низку книжок „Економічної Бібліотеки“ кооперативного змісту¹⁴).

Крім численних кооперативно-виховних статей в „Економісті“, „Самопомочі“ й окремих виданнях, багато тоді містить А. Жук інформаційних статей про кооперативний рух у світі, на Вел. Україні, про суспільні й економічні відносини взагалі, описує цікаві організаційні спроби кооперації.

Рівночасно намагається цей гурт реалізувати ще одну дуже важну точку конгресової програми. Заходяться біля організації кооперативних курсів для інтелігенції й головню для урядників

¹⁴) Зпід пера А. Жука (Ільченка) виходять тоді: ч. 13. „Молочарські спілки в чужих краях і у нас“, Львів 1910; ч. 14. „Про засноване спілок, з показником літератури про кооперацію“, Львів 1910.

українських економічних інституцій. Ціллю тих курсів було заінтересувати слухачів економічними справами, спонукати до студій економічних питань і до практичної роботи на економічному полі; познайомити їх з фактичним станом економічних відносин в краю, з економічною діяльністю державних і краєвих публичних органів, з засадами, формами і результатами економічної самодіяльності суспільності в краю, тощо. Для першого такого курсу в 1912 р. виготовив широку й оригінальну програму власне А. Жук.

Відчуваючи потребу ідейного кооперативного осередка, підніс І. Петрушевич в 1909 р. на Просвітньо-Економічному Конгресі в окремому рефераті справу заснування Товариства для організації спільництва „Є д н і с т ь”, але довго воно теж не було зреалізоване, аж як в 1913 р. повстало київське Т-во „Н а ш а к о о п е р а ц і я”, А. Жук заходився, щоби анальогічне й такої самої назви товариство повстало теж у Львові. Мало воно єднати людей, що теоретично або практично працюють на полі кооперації, в цілі поглиблення кооперативного знання, поширення кооперативної свідомости в масах народніх та надання доточасній пропагандивній і ініціативно-організаційній роботі в області кооперації належної пляномірности і систематичности. Вступний реферат виголосив тоді о. Йосиф Раковський, а статут підписали: Ярослав Литвинович, Василь Струк, Сидір Кузик, Омелян Саєвич, Андрій Корнелля, Денис Коренець, Андрій Жук, Ілярій Чапельський, о. Н. Янович, Ярослав Колтунюк, Осип Скрентович, Александер Гарасевич. На голову вибрано Ілярія Чапельського, секретарем став А. Жук. Управа рішила підготовляти скликання кооперативного конгресу, уладження кооперативної вистави, а програму діяльности Т-ва „Наша кооперація” поручено виготовити А. Жукові.

Вибух війни став на перешкоді введення Т-ва в життя і здійснення наміченого пляну діяльности. А відтак про нього забули. Одначе забуте Т-во „Наша кооперація” існувало формально до 1936 р., аж адміністраційна влада скреслила його з реєстру. На його місце з анальогічними цілями повстало власне наше Т-во Українських Кооператорів, секретарем якого зновже є А. Жук.

**

Ми не можемо поминути ще одної ділянки питомої праці А. Жука. Працюючи колись у земських установах, пізнав він, яке велике значіння для практичної роботи й освідомлення має статистичний дослід суспільних і господарських явищ. Статистичні досліді економічних відносин в краю, ведені Виділом Краєвим, були обмежені, а головне не обіймали найважніших сторін економічного життя й не узгляднювали національного моменту. Тому А. Жук звертає на справу національної статистики увагу наших центральних установ, товариств: „Просвіта”, „Краєвий Союз Ревізійний”, „Краєвий Союз Кредитовий”, „Сільський Господар”, „Дністер”, „Наукове Т-во ім. Шевченка” і ін.¹⁵⁾

Сам він робить найповнішу довоєнну статистику українського кооперативного руху в Галичині за 1911 р. і дістає за неї окрему подяку Ради Краєвого Союзу Ревізійного. Підсумовує

¹⁵⁾ »Економіст« 1911, стор. 3—4.

і циферно аналізує діяльність Т-ва „Сільський Господар”, в якого виділі працював. В календарях „Просвіти” і в періодичних органах преси („Діло” і пр.) подає огляди нашого економічного життя. Досліджує акцію Т-ва „Сільський Господар” в справі забезпечення худоби і випускає цінну розвідку, п. н. „Руські Товариства для забезпечення худоби в Галичині”¹⁶⁾. Збирає матеріали про поміч для молоді в побиранні науки в школах і друкує на сторінках журналу „Наша Школа” цікаву статистичну розвідку, що вийшла теж окремою відбиткою, п. н. „Статистика українських бурс в Галичині”¹⁷⁾.

Довший час працював А. Жук у Виділі Т-ва „Просвіта”, пильно стежив за просвітним життям в краю і часто порушував ці справи в пресі.

На окрему увагу заслугує більша його робота, п. н. „Повіборчі замітки”¹⁸⁾. В ній, вказуючи на пляномірність, консеквентність і активність спрямованої супроти нас діяльності „Школи Людовей” і „Кулек Рольнічих”, скритикував досить гостро стихійну, навмання й хаотично ведену діяльність наших товариств, зокрема „Просвіти” і „Руського Педагогічного Товариства”. Прикрі, але глибокі висновки А. Жука в тій статті — вважаю — досі не втратили своєї вартості й актуальності. Особливо ярко підкреслював автор брак належного поділу праці наших організацій й шкідливу їх між собою конкуренцію, з приводу аналогічних завдань і комуляції ріжних, не звязаних з собою завдань у одній установі.

Позатим пильно вибирував цифровий матеріал про наше ремесло, учнів фахових шкіл, наукові заведення, січову статистику й публікував їх не лише в згаданих органах галицької преси, а також подавав до київської „Ради”.

Цифри стану й розвитку нашого національного життя постійно прирівнював до дотичних цифр чужинного життя і головню противної сторони, робив скептичні й песимістичні висновки, за що часто негодували на нього свої, коли він приводив їм ясно перед очі їх помилки й недостачі. Але цей його песимізм мав творчі й позитивні заміри.

Багато статистичного матеріалу прибирав А. Жук при улаженні кооперативного відділу з Галичини на виставах в Одесі 1911 і в Києві 1913 р.¹⁹⁾, завершуючи цю свою довоєнну статистично-інформаційну роботу знаменитою працею: „Українська кооперація в Галичині”²⁰⁾, що дає суцільний образ історичного розвою і стану укр. кооп. руху в Галичині перед війною. При оцінці хочби найдрібніших фактів громадської роботи А. Жук не тратив з погляду їх вищої мети в комплексі всенациональної справи.

**

¹⁶⁾ Львів 1912.

¹⁷⁾ Львів 1911.

¹⁸⁾ »Письмо з Просвіти« 1911, стор. 166—183.

¹⁹⁾ Порівн. брошуру: »Експонати українських кооперативів в Галичині на Всерос. Кооп. Виставі 1913 р. в Київі«, Київ 1913 р.

²⁰⁾ Київ—Львів 1913.

Отриваючись з партійної ортодоксії й поринаючи в кооперативно-громадську працю, А. Жук не відходив зовсім від зацікавлення політичними справами. Якийсь час в 1909 р. він творив нову групу в партії усд. й разом з Володимиром Дорошенком і Дмитром Донцовим редагував її ревізіоністичний орган „Праця“, у Львові.

В 1911 році, передбачуючи назріваючі важні політичні події, А. Жук заходиться з пок. Вячеславом Липинським біля створення самостійницької всеукраїнської політичної організації. Рішають вони видавати орган „Вільна Україна“, який в трактуванні питань українського життя виходив би з інтересів нації як цілої, обстоюючи погляд, що незалежна Україна може бути витвором тільки укр. національної революції. А. Жук був призначений редактором згаданого журналу.

В 1912 р. А. Жук формує Український Інформаційний Комітет для зв'язку галичан і наддніпрянців та пропаганди української справи за кордоном, якого головою був проф. Залозецький, а він секретарем²¹. З тих заходів, хоч згодом вони й прийняли дещо інакший вид — повстав „Союз Визволення України“, що записав нову дуже важну сторінку в політичній історії України, бо поставив проблему самостійної України на ґрунт практичної політики і багато зробив для здійснення постулату державної самостійності України. Основником Союзу і автором його програми був власне скромний А. Жук.

Як знаємо Союз Визвол. України започаткував укр. дипломатичну роботу в державах почвірного Союзу та в державах нейтральних, розвинув широку видавничу діяльність і культурну працю серед полонених в Австро-Угорщині і Німеччині.

Як член президії Союзу, мав А. Жук значний вплив на хід і зміст його діяльності, зберігаючи найбільш витриману політичну лінію, обстоюючи головню одність української політичної акції Галичини й Великої України, будучи зв'язковим між СБУ і галицькими політиками. Він був автором політичних меморіалів до урядів центральних держав, співредактором „Вістника Союзу Визволення України“ й інших видань Союзу та присвячував також увагу й праці серед полонених, хоч заслуга в цьому ділі належить іншим його товаришам праці. До речі буде згадати тут, що в кожному таборі полонених існувала споживча кооператива, провадилось навчання кооперації і тут виховалося сотки практичних робітників кооперації, які по повероті до краю вплилися в загальну масу кооперативних робітників на Україні.

В часі української державности був А. Жук урядовцем особливих доручень, а відтак радником міністерства закордонних справ, приділений до служби при укр. посольстві у Відні, коли послом тут був Вячеслав Липинський. В цьому часі був А. Жук учасником двох важних конференцій українських дипломатів у Відні і в Карльсбаді в 1919 р.²²).

Після трагедії українських визвольних змагань А. Жук взяв

²¹) Гл. кал. „Дніпро“ 1935, ст. 103—117, — „Як дійшло до заснування Союзу Визволення України“.

²²) В приватному архіві А. Жука буде певно чимало важних і цікавих документів для наświetлення тих історичних подій.

активну участь біля створення у Відні Всеукраїнської Національної Ради, відтак працював у галицькому еміграційному уряді, співробітничав в українських еміграційних виданнях, дописував з Відня до краюї преси і до українських газет в Америці.

Вірний засаді, — працювати для народу у кожних обставинах, — мав А. Жук намір повернути на Україну, коли там, здавалося, була можливість позитивної культурної й економічної праці, у зв'язку з т. зв. українізацією, й туди повернув з еміграції цілий ряд визначних українських діячів, на чолі з проф. М. Грушевським. Але був обережнішим від інших і занехав цей намір, якби передчуваючи трагічну долю, що спіткала всіх поворотців.

**

Але й далі перебування на еміграції ставало безцільним, тому А. Жук вертає в 1930 р. до Львова й стає до передвоєнного варстату своєї праці, хоч і перед тим не тратив зв'язку з повоенним кооперативним життям в Галичині, дописуючи спорадично з Відня до періодичних органів РСУК. Керуючи статистичним відділом РСУК, тепер частіше забирає голос на сторінках кооперативної преси в справах організаційних і ідеологічних укр. кооперативного руху, нагадуючи досвід довоєнних часів. Замітний був його прим. виступ на дискусійнім вечорі СУПРУГА в 1931 р.²³⁾, де перестерігає він перед поспішною спеціалізацією типів низових кооператив, вказуючи, що хиби не в їх універсальности, а в методах праці, за кооперативну правильність яких треба передусім дбати.

Підсумовуючи часто результати нашого кооперативного дорібку, він усе, ніби непоправний єретик і скептик, у висновках перестерігає перед неоправданим оптимізмом і в доказ та для тверезого самокритицизму ніколи не занедбує привести в цифрах для порівняння результатів розвитку чужинної кооперації, чи й приватного жидівського підприємства „з вул. Леґіонів”.

В кожному майже річнику Г. К. Ч. і „Кооперативної Республіки” находимо його цінні статті на кооперативні й загально суспільні теми, зокрема науково-дослідчу вартість мають деякі його повоенні праці з історії укр. кооперації й розвитку укр. кооперативної думки. Згадати б статті: „Чи і в якій мірі хліборобські артілі М. Левитського були продукційними колективами?”²⁴⁾, „Про перших кооператорів і першу кооперативну літературу на Вел. Україні”²⁵⁾, „Наші Рочдельці”²⁶⁾, „Грицько Галаган — піонір кредитової кооперації на Великій Україні”²⁷⁾ й „Початки українського кооперативного молочарства”²⁸⁾. Зі статистичних розвідок головніші: „Територія Великої України і поділ її на економічні райони”²⁹⁾, „Кооперація в Польщі і місце в ній укр. кооперації”³⁰⁾, „Національний склад і територіяльне розміщення кредитових кооператив у Польщі”³¹⁾,

²³⁾ Гл. «Промова» — Кооп. Республ. за 1931. р.

²⁴⁾ Кооп. Республ. за 1928. р.

²⁵⁾ Кооп. Республ. за 1932. р.

²⁶⁾ Кооп. Республ. за 1937. р. ²⁷⁾ Г. К. Ч. 1932. ²⁸⁾ Кооперативне Молочарство. ²⁹⁾ Кооп. Республ. за 1930. р. ³⁰⁾ Кооп. Республ. 1932. ³¹⁾ Кооп. Рес-

„Національний склад і поділ на типи кооперативів на території заселеній українцями в Польщі”³²⁾), „Населення на укр. землях в Польщі після переписів 1921 і 1931”³³⁾).

Окремими книжками чи відбитками вийшли: „Кредитова кооперація і організація ощадностей”³⁴⁾), „Українська кооперація в Польщі”³⁵⁾), „Рятункова акція для Великої України, — (Огляд діяльності Комітетів Рятунку України до дня жалоби і протесту 28. X. 1933”³⁶⁾).

**

Закінчуючи оцей огляд життя й праці ювілята, хочемо ще нагадати йому один чорновик³⁷⁾), знайдений нами у паперах його покойного товариша праці С. Кузика, на якому накреслена, мабуть, програма діяльності Т-ва „Наша Кооперація”. Пропонує він в 1914. р.:

1. Скликати Український Кооперативний Конгрес;
2. Видати: а) ювілейну книгу — монографію історичного розвою і стану союзних стоваришень і споріднених інших екон.-господ. і фінансових товариств і інституцій, б) менших розмірів інформаційну книжку про нашу екон. організацію в німецькій мові, в) популярну історію кооперації для народу;
3. Заснувати Кооперативний Музей;
4. Заснувати стипендійний фонд для кооп. образування і кооперативних студій;
5. Заснувати фонд на будову у Львові дому: „Союз Українських Кооператив”;
6. Рішити оснувати укр. кооперативну школу у Львові і утворити фонд на цю ціль;
7. Прикрасити салю засідань Союза Рев. портретами піонерів укр. кооперації в Галичині і на Вел. Україні: В. Нагірного, Т. Кормоша, Я. Кулачковського, К. Левицького, К. Паньківського, Евгена Олесницького, Василя Доманицького, Миколи Левитського й піонерів світового кооп. руху: Роберта Оуен, Райфайзена, Шульце-Деліча. Видати коротенькі біографії тих осіб;
8. Причинитися матеріяльно до створення Академії Мистецтва;
9. Причинитися до збірки фондів для Т-ва „Просвіта”;
10. Причинитися до збірки фондів для Наук. Т-ва ім. Шевченка.

Оце були ідейні заміри А. Жука — кооператора і громадянина. Нині він їх відновляє в „Т-ві Укр. Кооператорів”; деякі з них уже зреалізовані, або на дорозі до зреалізовання.

Сподіємося, що від нас наймилішим буде йому бажання, щоб усі його давні й нинішні заміри для добра українського кооперативного руху й укр. нації скоро, ще за життя його, були зреалізовані.

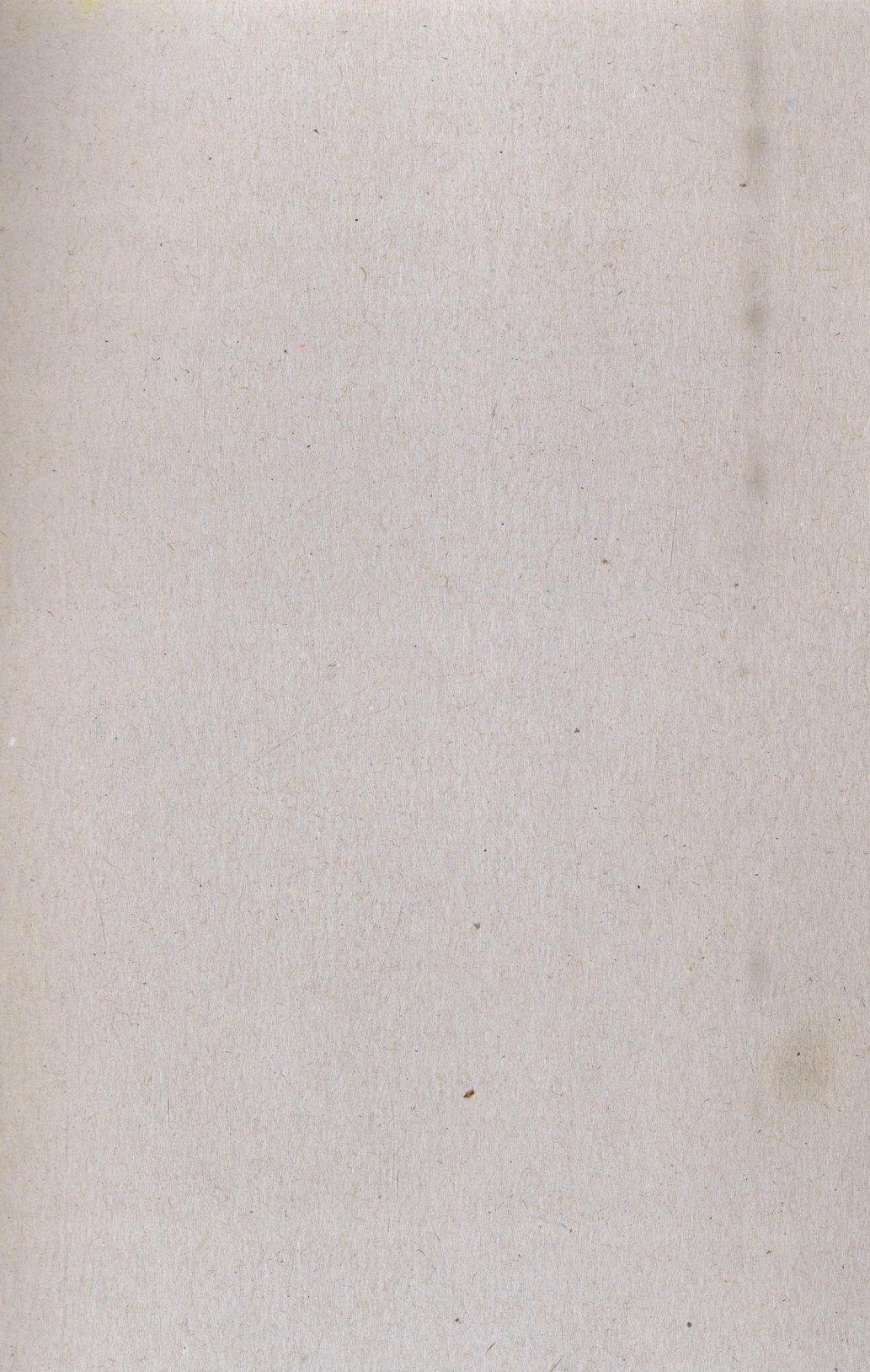
2. січня 1938.

публ. 1934. ³²⁾ Кооп. Республ. 1935. ³³⁾ Кооп. Республ. 1933. ³⁴⁾ Львів, 1934. ³⁵⁾ Львів, 1934. ³⁶⁾ Львів, 1933. ³⁷⁾ В Рукописному Відділі Бібл. Н. Т. Ш.

6793

p.11

y

м. 6793

Витанович, і.

Андрій Жук
(ільченко)